JUNY 2019 – NÚMERO 2

fulls de patri moni

JOAN VINYOLES I VIDAL

Els grafits de la presó d'Àger.

Fundació Privada Arnau Mir de Tost

Fundació
Arnau Mir
de Tost

www.fundacioarnaumirtost.cat

NÚMERO 2

JUNY 2019

ARTICLE

ELS GRAFITS DE LA PRESÓ D'ÀGER

AUTOR

JOAN VINYOLES I VIDAL

EDITA

FUNDACIÓ PRIVADA ARNAU MIR DE TOST

Els grafits de la presó d'Àger

Presentació

L'antiga capella de Nostra Senyora de l'Esperança, acabada la Tercera Guerra Carlina i conquerida Àger per les forces isabelines, serví de presó de pas per als carlins derrotats; aquesta funció presidiària es mantingué, amb ben poc ús, fins a èpoques recents -encara he conegut un dels darrers estadants ocasionals d'una nit per haver trencat un fanal a cops de pedra; suposo que el fet que l'alcalde de la vila fos un falangista militant i el detingut d'una família d'esquerres també degué tenir influència en el càstig.

L'edifici de la capella està annexat al cantó de migdia de la Col·legiata de Sant Pere i és una obra gòtica del s. XIV la construcció de la qual s'atribueix al govern de l'abat Francesc de Montllor (1348-1391), creada per ser la sala capitular serví per aquesta funció fins al final del s. XV. L'obra és de planta pràcticament quadrada i amb una volta alta reforçada per quatre nervis que neixen d'unes mènsules emplaçades als angles; presenta una obertura petita a ponent amb una porta massiva de fusta clavetejada i tancada amb forrellat i una finestra amb reixa situada a migdia. Al seu interior actualment s'hi guarden, a més de fustes i elements de bastides, la col·lecció d'elements escultòrics encara per restituir a la col·legiata; aquests relleus ocupen un bon sector de la part baixa del mur de llevant, cosa que dificulta la visió d'aquesta part del mur.

A l'interior, a les parts on l'enguixat no ha caigut, es poden observar un conjunt de grafits: unes inscripcions explicatives sovint datades i fàcilment identificables del període carlí; dibuixos i ratlles molt diversos, fets sense cap intenció artística, entre els quals destaquen línies de comptabilitat dels dies; un dibuix que ocupa una considerable llargada del mur meridional, i finalment algunes signatures corresponents a les dècades de 1950 i 1980.

Existeix un treball d'Elisenda Casanova i Querol i M. Isabel Gonzàlez i Llobet amb el títol *Testimoni d'època contemporània en un edifici medieval: primera aproximació als grafits carlistes de la Col·legiata d'Àger*; no porta data (per la bibliografia sabem que és posterior a 1991) i es dedica a estudiar únicament vuit inscripcions de presos carlins amb interès especial per les seves característiques cal·ligràfiques i la situació de penalitat i misèria que expressen.

Ubicació de la capella al migdia del conjunt

Porta d'entrada

Un punt no aclarit que plantegen aquelles autores és sobre la condició política d'aquells presos; copio literalment: *"Per dates, sembla fàcil que es tracti de presoners polítics, concretament carlistes, ja que la fortificació és isabelina. Ara bé, ens han arribat notícies contradictòries en relació al tema: sembla ser que l'any 1874 es deixaren en llibertat gairebé tots els presoners de guerra. Així doncs, qui eren realment aquests presos?"*

A Catalunya la guerra no es va acabar el 1874 sinó que es dóna per finalitzada el novembre de 1875 després de la liquidació de les darreres partides; o sigui que, cronològicament, res no s'oposa a considerar que els presos d'Àger fossin carlistes. Ara bé, en els grafits no hi ha cap

al·lusió política, ni en tota la presó es pot veure, per exemple, la divisa característica del carlisme DPR (Déu, Pàtria, Rei; que els liberals escarnien en Doneu Palla al Ruc), cosa que em força a repetir la pregunta, qui eren realment aquests presos?

En la recerca de la possible identitat dels personatges em trobo amb:

1. La cèdula 58 del cens de població de Tremp del 1860.

58	1	Jaime Monrouit y Cabere	32	Solt.º	Labrador, fran.te	no	no	1023
	2	Lorenzo Farras	28	id	Herrero id	si	si	1024
	3	Fran.co Farras	22	id	Labrador id	no	no	1025
	4	Jose Castells y Llabot	17	id	id id	si	si	1026

Josep Castells i Llabot, solter de 17 anys (al moment de l'empresonament tindria 33 anys) era un pagès que sabia llegir i escriure i que no vivia amb la seva família sinó en comunitat amb tres solters més que feien de pagesos i, un d'ells, de ferrer.

Els dos de 22 i 28 anys eren germans però els altres dos: el més gran i el més petit (Josep Castells) tenen cognoms diferents, que no fan suposar un vincle familiar.

En el cens del 1894 no surt aquest Josep Castells.

2. Cens del 1900

En el cens efectuat la nit del 31 de desembre de 1900 (és la data més propera a 1876 de la que disposo informació) ni a Araós ni a cap poble del terme d'Alins no consta cap família amb el cognom Pal.

Si Josep Pal era jove quan el seu empresonament, 24 anys després podria estar viu.

Sense la documentació del procés per saber de què se l'acusava només podem fer suposicions a l'aire; però d'una manera merament intuïtiva hom espera en el cas d'un carlí un arrelament a la terra, a la família i, habitualment, a un mas tradicional (em vénen a la memòria -que hagi visitat- el mas Mossènyer, en el cas del Gravat d'Àger, o el mas Tristany d'Ardèvol); en canvi un jove que viu en "comunitat" amb d'altres joves

ens transmet la idea d'una persona que es pot inclinar més cap a la marginació que cap a la defensa d'uns ideals polítics. De totes maneres encara que no es pot confirmar que es tracti del mateix Josep Castells, i en cas de ser-ho només he fet una apreciació subjectiva, la manca de referències polítiques i, a més, la fórmula emprada que és una còpia d'una instància a la autoritat em fa dubtar molt de la condició política dels presos autors dels grafits.

DESCRIPCIÓ DELS GRAFITS

A- DIBUIXOS

1. Només podem remarcar una composició molt llarga al mur de migdia; situada a una bona alçada, per damunt dels grafits carlins. No en podem treure conclusions cronològiques ja que no se superposa a aquelles inscripcions i no és comparable amb cap altra obra de la presó.

El traç és molt gruixut i es conserva en un to gris apagat, sembla com fet amb carbons i la representació no és fàcilment identificable.

Una tira inferior amb vuit rectangles irregulars amb una rodona al centre de cada rectangle, una d'elles -la central- convertida en una cara. Damunt dues tires més de la mateixa longitud amb nou rectangles buits. Al davant, a la nostra esquerra, unes altres ratlles marquen uns altres compartiments irregulars. Si la intenció inicial ja era que els cercles indiquessin cares ens trobaríem amb un seguit de persones

mirant per unes finestretes, com que la presó només tenia una finestra no sabem què tenia al pensament l'autor del dibuix; difícilment podem pensar en una conducció de presos en el tren de la Pobla ja que la línia no passà de Balaguer cap amunt fins acabada la Guerra Civil i no es representen rodes en el dibuix; si la idea era representar un edifici, té moltes finestres, potser la presó de Lleida?

2. Trobem algunes ratlles gruixudes, conservades en un to més negre, sovint en forma de corbes tancades, però que s'han pintat independent de les inscripcions gravades en el mateix indret sense cap intenció d'emmarcar-les.

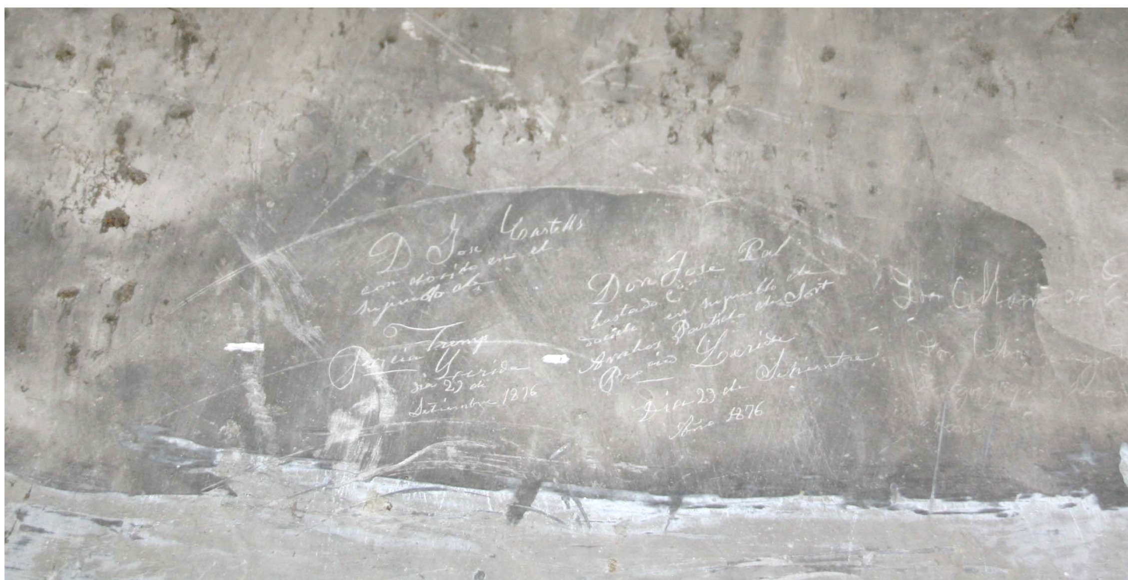

3. Requadre pintat sense que es distingeixi cap contingut al seu interior

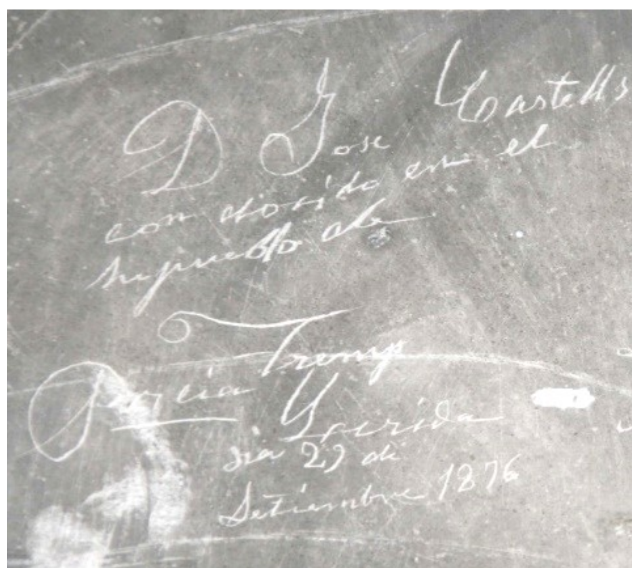
B - INSCRIPCIONS SUPOSADAMENT CARLINES

Fris principal dels grafits carlins

De les vuit inscripcions estudiades en l'article citat, set estan escrites al mur de migdia, quatre d'elles agrupades en un petit tros de guix conservat a la paret, i la vuitena inscripció està al mur de tramuntana.

1. ***D. Jose Castells***
   con dosido en el
   supueblo de
   Tremp
   Pro[vin]cia
   Lerida
   Dia 29 de
   Setiembre 1876

Inscripció de lectura clara, només el "de" després de "pueblo" em sembla dubtós.

2. ***Don Jose Pal***

    hastado C[on]

    d

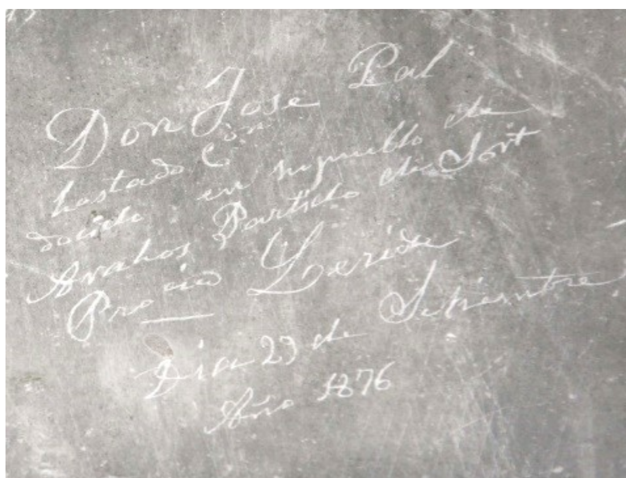
    ocido en supueblo de

    Arahos Partido de Sort

    Pro[vin]cia Lérida

    Dia 29 de Setiembre

    Año 1876

Forma parella amb l'anterior copiant-ne el redactat, està situada a la dreta de la primera.

3. Don [Collom] se Escapo

Don [Collom] se escapo de la carcel

de Ager porque lo hacian morir

de hambre

Escrita en una cal·ligrafia més irregular i situada a la dreta de la segona inscripció. Queda per resoldre si es va escapar o només era una esperança; si realment ho va fer, qui va escriure la inscripció?

4. ***Manuel [Eusan] y [Lesonjordia]***

   a estado por dos veces a esta cárcel

   viniendo la primera vez de Viella

   que lo conducieron a Barcelona y llegando a Lerida lo recibieron

   por arriba

   Bruto y [Colisiòs]

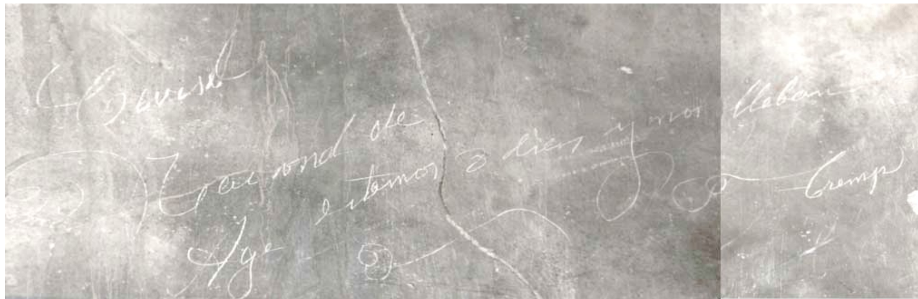
Inscripció a la dreta de la tercera, no l'he pogut llegir bé i reprodueixo la interpretació ja publicada, ja que la part més clara coincideix plenament.

5. Cevisel

G. [Naí iond] de

Age estamos 8 dias y nos lleban en

Tremp

La segona línia no es pot interpretar bé, només es llegeix clar el "ond de" final.

6. Que mala suerte

hetenido [...] hase

3 mesos que estoy

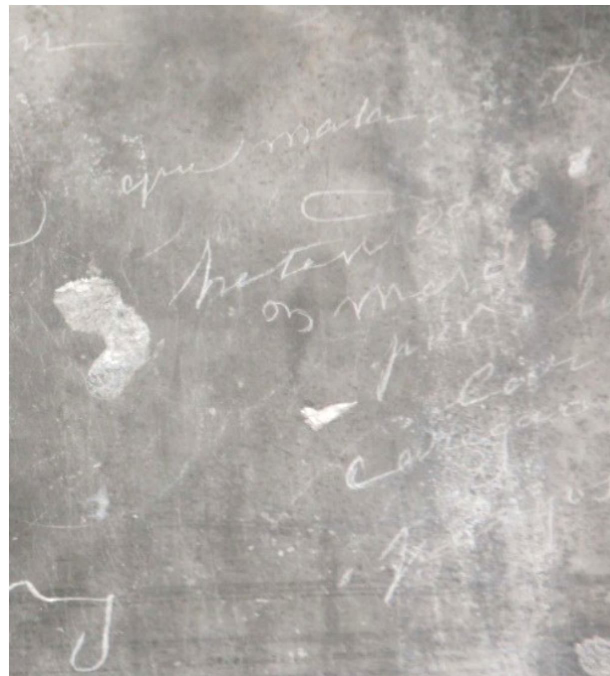
Por las

carseles

caregao de

piojos y muerte

de hambre

7. M.Y.S

Capitan

General

Aquesta darrera inscripció m'ha passat per alt, però discrepo de la interpretació que es dóna en el treball citat on realment s'atribueix a un Capità General, graduació que no em consta existent en l'exercit carlí, encara que alguns articles l'atribueixen a unes poques personalitats com, per exemple, a Joan Castells, *el Gravat d'Àger*. En tot cas és impensable que un alt càrrec militar carlí passés per aquella presó.

Nota. El tractament de M. I. S. (Muy Ilustre Señor), dels grafits 7 i 8, actualment està reservat oficialment als canonges d'una catedral i no pas a autoritats civils; no disposo dels protocols existents el s. XIX.

8. M.I.S.

El preso Manuel Euras con el debido respeto a V.E.expone que tres meses que lo hacen rodar de carcel en carcel /

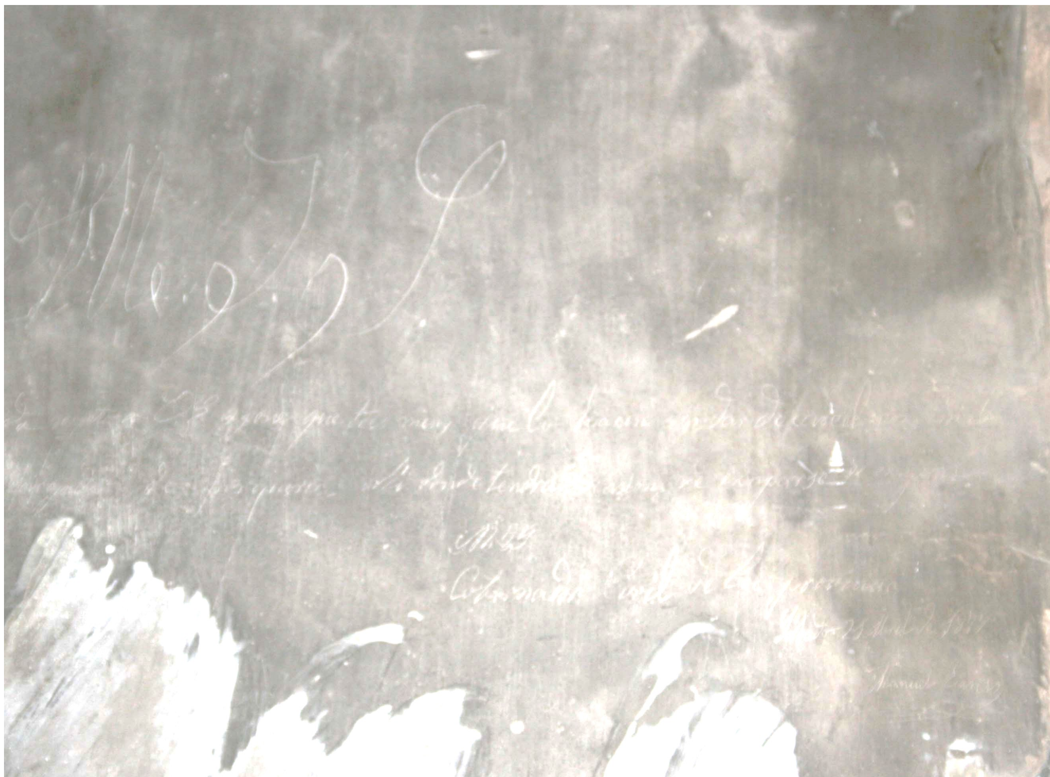
Lo hacen morir de hambre y cargado de porqueria [...] dia donde tendrá ocasion de escaparse se escapara

M.I.S.

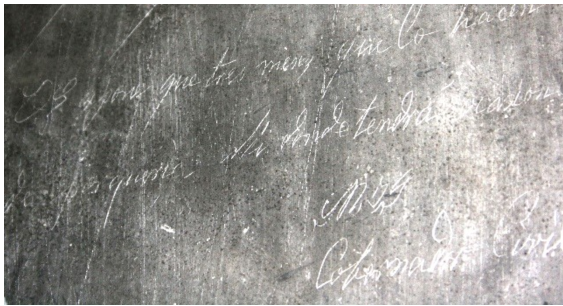
Cobernador Civil de la provincia

Sábado 21 Abril de 1877

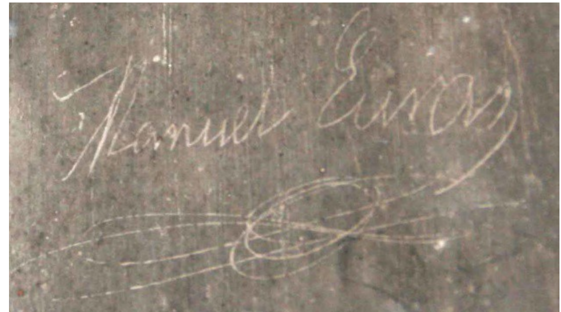
Manuel Euras

Conjunt del grafit

Detall de lletra

Signatura

Aquesta darrera inscripció és l'única que està situada al mur de tramuntana i a una alçada accessible des de terra. Malgrat que en l'estudi anterior es dóna la "r" d'Euras com a dubtosa, sembla prou clara com per incorporar-la amb seguretat.

Encara es pot identificar una altre grafit potser carlí, no citat amb anterioritat, del qual només llegim clar el començament "Muy**"** i l'acabament "de 1868**".** Està situat sota el primer (el de José Castells), en un altre tros de guix, i a diferència dels anteriors està escrit amb llapis i no gravat. La seva data anterior i la coincidència amb la revolució antiisabelina del 1868 podria fer pensar també en un pres polític però no queda clar de quin signe.

C- RESTES D'INSCRIPCIONS INDETERMINADES

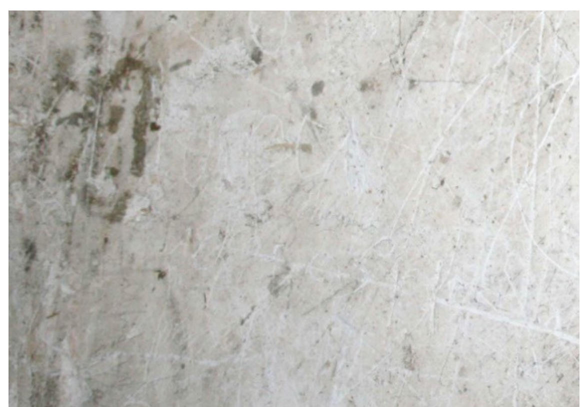
S'inclouen fotografies corresponents a altres grafits escampats per la presó i que, excepte el primer fàcilment legible (borracho), només incluen lletres soltes.

<u>Lletres de traç senzill</u>

"Borracho", escrit molt amunt, a l'alçada d'una de les mènsules de la volta

Grafit al mur de llevant, a mitja alçada. Algunes lletres en dues línies diferents prop de la finestra de migdia.

"Bartolomé"

Lletres de traç múltiple

"Prac"

Una altra inscripció també de "Prac"

"PRA" amb la A més petita

"AC", amb una inscripció més petita de traç senzill

"Ua"?

D- GRAVATS FIGURATIUS

<u>Formes humanes</u>

A la finestra podem distingir tres figures humanes d'estil ben diferent, totes al brancal esquerre.

Formes geomètriques

Només es poden assenyalar un rombe ben marcat al brancal esquerre de la finestra i un número "8" al brancal dret.

Figures arborescents

Presents en diferents indrets de la presó

Brancal dret. Diferents arbres

Brancal esquerra de la finestra

Aquest del mur de tramuntana podria tractar-se, però d'una llista de comptabilitat de dies.

E – RATLLES GRAVADES

Ratlles amb una certa intencionalitat, malgrat la incapacitat artística del grafiter.

Ratlles totalment arbitràries. Tota la presó n'és plena.

F - RATLLES DE COMPTABILITAT

Malgrat que els grafits suposadament carlins donen la idea d'una estada relativament curta (per exemple 8 dies) hi ha alguna comptabilitat de dies d'altres presos que s'allarguen diferents mesos. Òbviament aquest tipus de grafit és un dels temes carceraris més generalitzat.

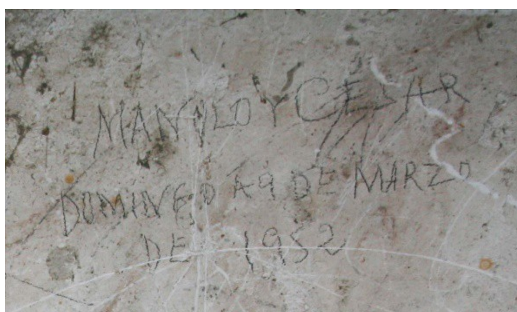

G – INSCRIPCIONS MODERNES

Alguns visitants de la capella, especialment en les dècades de 1950 i 1980, han sentit la necessitat d'immortalitzar la seva presència que sens dubte ells consideraven molt important; en aquest cas no es pot parlar que hagin embrutat les parets sinó que gairebé se'ls hauria de felicitar per haver trobat algun racó on escriure.

Vejam algunes d'aquestes inscripcions fetes sempre en castellà.

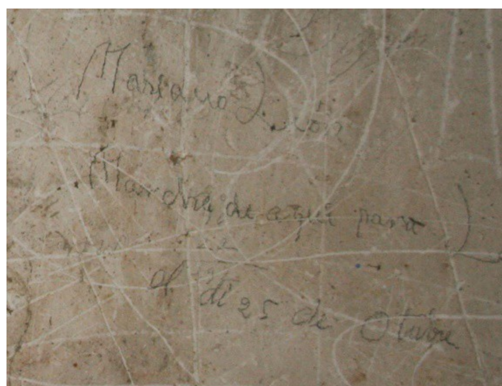
1. Signatures

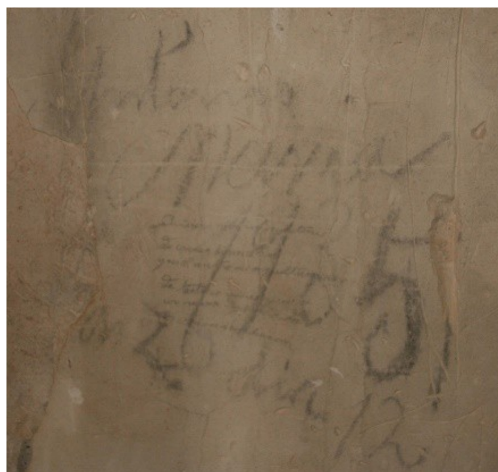
El Manolo i el Cesar s'avancen als altres l'any 1952

SCL entra el 1953 o 1954

Sembla que un Mariano va marxar d'Àger un 25 d'octubre

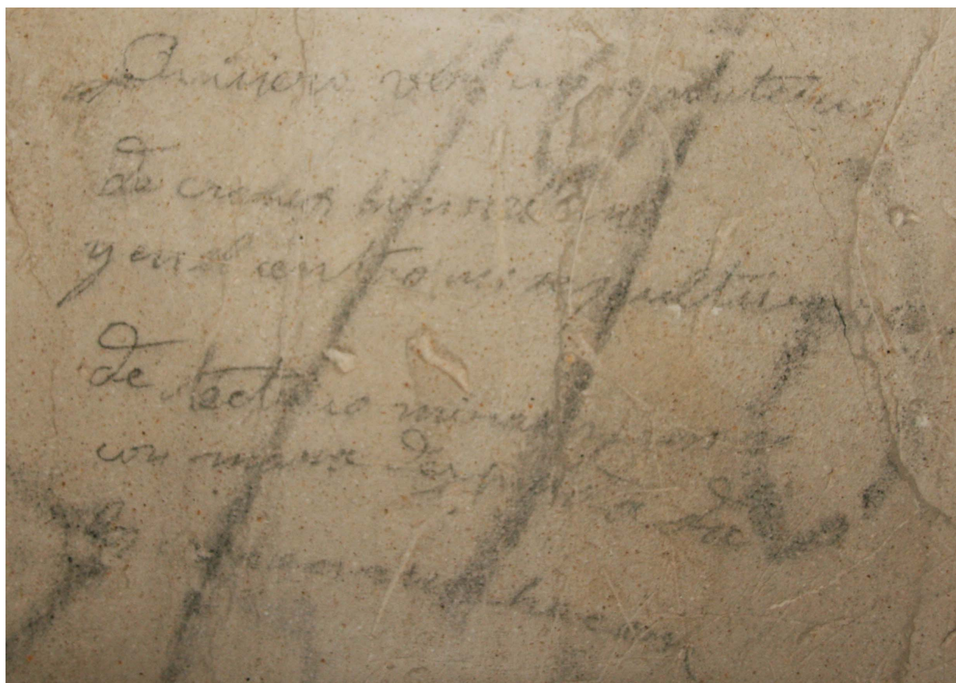

L'Antonio i la Maria signen un dia 12 del 1985, encara que el 8 sembla un 3 (damunt hi ha un vers)

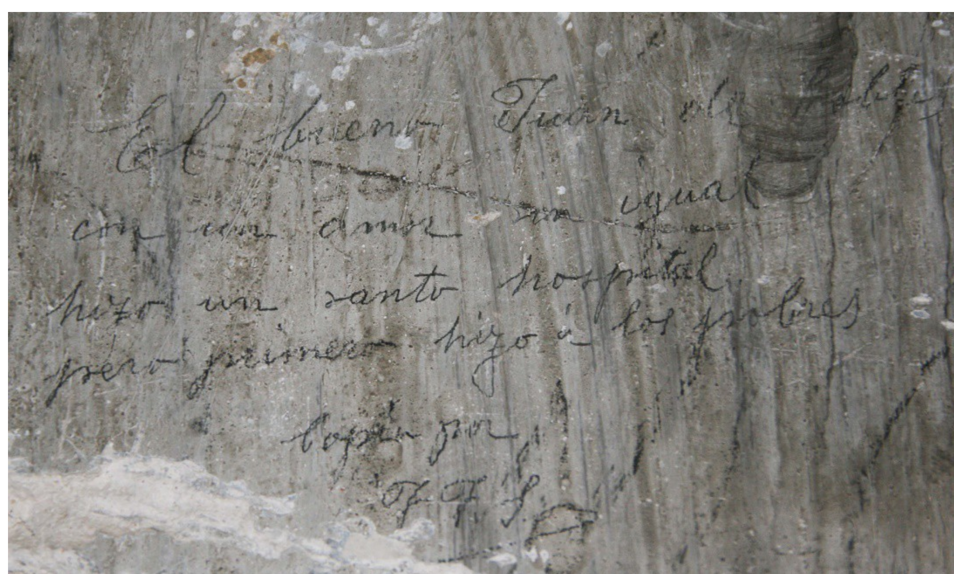

El 26 de juny de 1980 signen Dolores, Antonio, Juan María (?)

2. *Expressió de la vena poètica dels visitants*

Quisiera ver un cementeriode cráneos bien...y en el centro mi sepulturade lecho (o techo) [lo mira] ...con mano despierta ......

El bueno Juan de Roblescon un amor sin igualhizo un santo hospitalpero primero hizo los pobres Copia por J.J.S.

CONCLUSIONS

Tot el conjunt de grafits entra de ple en la normalitat que hom pot esperar, i de fet troba, en qualsevol establiment penitenciari; el pas inacabable del temps indicat en les llistes individuals de comptabilitat i el predomini de les ratlles fetes sense més intenció que el desfogar-se, tot ens és ben familiar tant a la modesta presó d'Àger com a la Model de Barcelona o la presó de Carabanchel de Madrid. També ho és l'existència de figures gravades amb més profunditat al voltant de la finestra que indiquen el llarg temps passat mirant per aquella única comunicació amb la llibertat.

Les inscripcions suposadament carlines, que són l'única singularitat d'aquella presó, ens indiquen les condicions de fam, polls i misèria existents en aquell moment. Tanmateix sorprèn que la forma d'expressar les queixes i el desig de fugida, com indicava més amunt, prengui l'estructura d'una instància oficial dirigida a l'autoritat, com si correspongués a persones avesades als tràmits burocràtics judicials.

© Del text: Joan Vinyoles i Vidal (2017)

www.fundacioarnaumirtost.cat

fundacioarnaumirtost@gmail.com

PUBLICACIÓ DIGITAL

TOTS ELS DRETS RESERVATS

ARTICLES ESPECIALITZATS